

Geliş Tarihi: 1 Şubat 2025
Kabul Tarihi: 17 Temmuz 2025

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
Journal of Modern Turkish History Studies
XXV/50 (2025 Bahar/Spring), ss. 421-450.

DOI: 10.18244/ctad.1631312

Araştırma Makalesi / Research Article

TOPLUMSAL CİNSİYETİN DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ YURTTAŞLIK BİLGİSİ DERS KİTAPLARINA YANSIMALARI (1950-1960)*

Seval YİNİLMEZ AKAGÜNDÜZ**

Öz

Bireyin sosyalleşme serüveninde önemli bir paydaya sahip olan eğitimle, özelde okullarda toplumsal düzen istenilen doğrultuda yenilenerek, egemen siyasi kabuller, gelecek kuşaklara iletilmek istenmektedir. Bu teleolojiyi gerçekleştirmede ise öğretim programlarının görünür yüzü olan ders kitaplarından özellikle yararlanılmaktadır. Bu çalışmada temel kaynak olan yurttaşlık bilgisi ders kitaplarıyla temelde hedeflenenin, iyi birey (yurttaş ya da vatandaş) yetiştirmek olduğu bilinmektedir. Ancak söz konusu “iyi” kavramıyla kabul edilen tutum, davranış ve değerlerin ders kitaplarından hareketle öğrencilere nasıl aktarıldığının belirlenmesi gerekmektedir. Araştırmada öncelikli amaç; iyi birey yetiştirmede temel işleve sahip olan yurttaşlık bilgisi ders kitaplarında, toplumsal cinsiyetin nasıl yansıdığının tespit edilmesidir. İkincil amaçsa, ders kitaplarından hareketle elde edilen verilerin, yazıldıkları dönemin koşulları göz önünde bulundurarak irdelemektir. Genel tarama modeliyle yürütülen bu çalışmaya ilişkin veriler belgesel tarama modeli kullanılarak oluşturulmuştur. Çalışmanın evreni amaçlı örneklem yöntemiyle seçilen, 1950-1960 yılları arasında yazılan yurttaşlık bilgisi ders kitaplarına dayanmaktadır. Araştırmanın amaçlarından hareketle ve doküman analizi yöntemiyle incelenen ders kitaplarında, toplumsal cinsiyete dair bulgularsa içerik analizi tekniğinden yararlanılarak elde edilmiştir. Araştırmanın sonucunda, incelenen ders kitaplarındaki söylemlerin biyolojik cinsiyet (dişil/eril) ayrımının, toplumun özneye yüklediği roller bağlamında cinsiyetçi bir bakış açısıyla, kız ve erkek çocuklar için öğüt, öneri ve normlar şeklinde aktarıldığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Ders Kitapları, Eğitim Felsefesi, Toplumsal Cinsiyet, Yurttaşlık Bilgisi.

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır.

There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Doç. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü,
(e-posta: sevalyinelmez@gmail.com), (ORCID: 0000-0003-4200-351X).

REFLECTIONS OF GENDER ON CIVICS TEXTBOOKS OF THE DEMOCRATIC PARTY PERIOD (1950-1960)

Abstract

With education, one of the means of socialization of the individual, the social order in schools is reproduced in the covetable direction, and the legitimate political consciousness is intended to be transferred to new generations. Within this framework, textbooks, a solid product of teaching programs, are mainly used. It is known that the primary source of this research, civics textbooks, is to raise good individuals (fellow citizens). However, it is necessary to determine how the attitudes, behaviours, and values accepted by the concept of “good” are conveyed to students based on textbooks. The primary purpose of the research is to determine how gender is reflected in civic knowledge textbooks, which have the primary function of raising good individuals. The secondary purpose is to determine the data obtained based on the textbooks, considering the social, social, cultural and political atmosphere of the period in which they were written. A survey model was used as a method for this research. A survey model was used as a method for this research. The documentary survey model acquired data connected to the study. The study universe consists of citizenship knowledge textbooks written in Türkiye between 1950-1960, selected by sampling method. In the textbooks examined with the document analysis method in line with the purpose of the research, findings about gender were obtained by the content analysis technique. Consequently, it was concluded that the biological sex (feminine/ masculine) distinction of the discourses in the textbooks was conveyed in the form of advice, suggestions, and norms for girls and boys with a sexist perspective in the context of the roles that society assigns to the subject.

Keywords: *Civic, Democratic Party, Gender, Philosophy of Education, Textbooks.*

Giriş

Toplumu şekillendiren, yeniden üreten, eğitsel jargonlarsa istenilen doğrultuda dönüştüren eğitimin, temel araçları arasında okul başta olmak üzere ders kitabı, öğretmen ve öğrenci gösterilmektedir. Bu araçlardan “okul” toplumsallaşma üzerinde uzmanlaşmış bir kurum kabul edilmektedir. Okulun temel işlevinin ise egemen sınıfın ideolojisini en etkin biçimde kullanmak olduğu söylenmektedir.¹ Peki doğrudan birbirini etkileyen okul ve toplum arasındaki etkileşim, toplumsal cinsiyet ekseninde nasıl değerlendirilebilir? Başka bir deyişle eğitim mi toplumu şekillendirmektedir yoksa toplumsal yapı egemen ideolojinin iş gücü bağlamında kadın, erkek, çocuk, yaşlı, genç vb. sınıflandırmalardan hareketle iş bölümünü toplumsal cinsiyetçi söylemler etrafında ekonomik katkıya mı dönüştürmek istemektedir? Gök’e göre eğitim aracılığıyla insan gücü gereksinimi toplumsal iş bölümünün konumları için bireyler seçmektedir.² Başka bir söylemle eğitim aracılığıyla toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü yeniden organize edilmekte okullar, mikro ölçekteyse ders kitapları meşrulaştırılmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinin oluşturulmasında ve eğitimin planlı programlı bir öğretimle gerçekleştirilmesinde ise okulların önemi yadsınamaz.³

Toplumsal cinsiyet kavramını oluşturan toplum ve cinsiyet kavramları kullanıldıkları bağlamlara göre farklılık göstermektedir. Şöyle ki cinsiyet kavramı, bireylerin biyolojik bağlamda doğuştan getirdikleri dişi ya da eril olma özelliklerine karşılık gelirken; toplumsal cinsiyet, bireylere sosyalleşme sürecinde toplum tarafından yüklenen kadınlık ya da erkeklikle ilgili roller ve değerlerle birlikte değerlendirilmektedir.⁴ Özünde ayrımcılık barındıran ve bireylerin sadece cinsiyet değişkenine göre kodlandığı⁵ toplumsal cinsiyet kavramı, bir kültürel inşa süreci olarak, kişinin biyolojik yapısının üzerine heteroseksüel normlar ve çıkarları doğrultusunda bir takım rollerin yüklenmesi olarak da düşünülebilir.⁶ Feminizm, cinsiyet gibi konularda çalışmaları olan Butler’a göre toplumsal cinsiyet kavramı şöyledir: “Toplumsal cinsiyet ‘cinsiyetli doğanın’ ya da ‘doğal bir cinsiyet’in üretilmesinde ve bunların

1 Nuri Doğan, *Ders Kitapları ve Sosyalleşme (1876-1918)*, (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1994), 14-15.

2 Fatma Gök, “Kadın Bakış Açısından 1980’ler Türkiye’sinde Kadınlar,” *Türkiye’de Eğitim ve Kadınlar*, ed. Şirin Tekeli (İstanbul: İletişim Yayınları, 1990), 166.

3 Ramazan Alabaş, “2018 Öğretim Programlarında Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Yeri”, 2. *Uluslararası Kadın Kongresi*, (İzmir, 4-5 Ekim 2018), 1317.

4 Behçet Kaldık, “Sosyal Hareketlerin Yörüngesindeki Bir Aktivizm Olarak Kadın Hareketleri ve Toplumsal Cinsiyet Meselesi” *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*, ed. Lokman Cerrah (Ankara: Gazi Kitabevi, 2021), 36.

5 Esra Kaptan İzmir ve Ramazan Alabaş, “Kadınların Eğitim Haklarını Kazanma Mücadelesinin Tarihsel İzlerini Sürmek: Kanıt Temelli Çalışma Yaprakları Geliştirme”, *Kadın Tarihi Nasıl Öğretilir*, ed. Gülçin Dilek (İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 2022), 33.

6 Bkz. Lokman Cerrah, “Toplumsal Cinsiyet Algısı ve Din”, *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*, ed. Lokman Cerrah (Ankara: Gazi Kitabevi, 2021), 85.

söylemsellik öncesi, kültür öncesi bir şeymiş gibi, siyasi olarak tarafsızken kültürün gelip üzerinde etki ettiği bir yüzeymiş gibi tesis edilmesinde kullanılan söylemsel/kültürel araçtır”.⁷ Toplumsal cinsiyet kavramının kullanımında iki cinsten (dişil/eril) öncelik dişil olma, kadın olmaya verilmiştir. Peki kadın olmak, kadın rolüne bürünmek veya kadın olgusundan ne anlaşılmalıdır. Akal’a göre, kadınlık durumunu belirleyen şey aslında kadının belli bir rolü yerine getirmek için içine sokulduğu alandır. Kadının söz konusu rolünü yerine getirdiği iç mekansa ev kabul edilmektedir. Başka bir anlamdaysa erkek toplumunun⁸ (ataerkil/patriyarkal) kadına yakıştırdığı, içinde kalmaya zorladığı, kimi zamansa dışına çıkmasına izin vermediği mekân yani ev içi yaşam olarak değerlendirilmiştir.⁹ Sancar, bu noktada erkek toplum değil ancak erkek egemen toplum kavramının sıklıkla ifade edildiğini söyleyerek, erkek egemen toplumu ise şöyle açıklamıştır: “*Bu kavram sınıfsal ve diğer sosyal bağlamları ne olursa olsun, her türlü erkeğin bir biçimde yararlandığı bir toplumsal düzeni anlatır. Bütün erkeklerin, esas olarak hegemonik erkeklik değerlerini temsil eden küçük bir azınlık erkeğin oluşturduğu bir ortak çıkar alanı içinde birbiriyle ilişkilendirildiğini gösterir; birbirinden çok farklı erkeklik tarzlarının ve her tür kadınlık hallerinin, merkezinde erkeklerin olduğu bir iktidar şebekesine eklemeli olduğu bir düzendir*”.¹⁰ Bu konuda Arat ise, erkek egemenliğinin bilginimizin oluşumundan, ürememize, toplumsal-siyasal düzenimizden, kendimizi tanımamıza kadar her şeyi kuşatarak, kadınları da bu inşa sürecinde ikincil kıldığını¹¹, başka bir anlamdaysa erkeğin ötekisine dönüştürdüğünü söylemektedir.

Bu bağlamda cinsiyetli bir bedene zorla yüklenen ve toplumsal bir kategori olan toplumsal cinsiyet¹² kavramı, cinsler arası algılardaki farklılıkların temelini oluşturan toplumsal ilişkilerde başat rol oynamakla birlikte, iktidarın gücünün toplumsal ilişkilerdeki örgütlenmesinin bir aracı olarak da gösterilmektedir. İktidar sahibi grubun erkekler olduğunu iddia eden ataerkillik, bu bakış açısıyla kadın erkek eşitsizliğinin inşa edildiği sosyal bir yapıdır.¹³ Ancak sorulması gereken temel sorulardan birisi de kadın ya da erkeklerin biyolojik karakterleriyle doğrudan ilişkilendirilmeyen toplumsal çerçeveler ve alanların nasıl dişil ya da eril anlamlarla cinsiyetçi

7 Judith Butler, *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Alt Üst Edilmesi*, çev. Başak Ertür, (İstanbul: Metis Yayınları, 2005), 52.

8 Akal, erkek toplumunu “Siyasi İktidarın Cinsiyeti” adlı kitabında şöyle açıklamaktadır: “Erkek toplumu, erkeği insan olarak, kadını da erkeğin istediği ve düşündüğü yaratık olarak yetiştirir.” Bkz. Cemal Baki Akal, *Siyasi İktidarın Cinsiyeti*, (Ankara: İmge Kitapevi, 1994), 47.

9 Akal, 21.

10 Serpil Sancar, *Erkeklik: İmkansız İktidar (Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler)*, (İstanbul: Metis Yayınları, 2009), 17.

11 Nejla Arat, *Feminizmin ABC’si*, (İstanbul: Say Yayınları, 2022), 10.

12 John W. Scott, “Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz”, *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, çev. Derya Demirler ve Fahriye Dinçer, (2010), 12, 116.

13 Esra Karakuş Umar, “Toplumsal Cinsiyeti Anlamak”, *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*, ed. Lokman Cerrah (Ankara: Gazi Kitapevi, 2021), 4.

bir hal aldığıdır.¹⁴ Genel de eğitim ve özelde eğitim felsefesinin toplumsal rollerin -iyi anne, iyi baba, iyi çocuk, makbul¹⁵ ve iyi yurttaş- inşasında başat rol oynadığı bilinmektedir. Öte yandan Büyükdüvenci'ye göre eğitimin amacı bireyi yaşadığı dünyada kendine ait bir yere yerleştirmekse bu süreç felsefeden bağımsız yapılamaz.¹⁶ Şöyle ki kendi öz varlığını açığa çıkarmaya çalışan, değer ve bilgi üreten, yaşama karşı tavır alan ya da alması gereken birey felsefi düşünüşten, eleştirmekten, sorgulamaktan, analitik düşünme becerisinden bir an bile uzak duramaz. İşte eğitim aracılığıyla da bireyin iyi, güzel, doğru, ahlaklı, erdemli vb. sıfatlarla nitelendirilebilecek bir “ben” ya da “özne” olabilmesi amaçlanmaktadır. Elbette tüm bunların ardından toplumsal rolleri belirleyen egemen bir güç açığa çıkacaktır. Bu egemen güç aynı zamanda iktidarın ideolojisini eğitimin araçlarından öğretim programları ve ders kitaplarıyla meşrulaştırmak isteyecektir.

Bu nokta da öğretim programlarının görünür yüzü olan ders kitapları¹⁷ bu araştırmanın odağını oluşturmaktadır. Pingel'in anlatımıyla ders kitapları tek başına bilgi aktarma araçları olmayıp toplumun sınırlarını belirleyen bir gelenekken;¹⁸ Esen'e göre ders kitapları bir devletin eğitim sistemindeki bilgi ve değerlerin aktarılmasına imkan veren faydalı bir araçtır.¹⁹ Öte yandan Baykal, ders kitaplarının toplumu oluşturan tüm sistemlerden etkilenen açık bir yapı oluşturduğunu söylemektedir.²⁰ Ancak unutmamak gerekir ki, ders kitapları muhatabı olduğu çocukların kendi öz varlıklarını açığa çıkartmalarında da taşıyıcı rol oynamaktadırlar. Çayır'ın deyişiyle ise ders kitapları bir toplumun “resmi öyküsünün” anlatıldığı temel materyallerdir.²¹

Bu araştırma genel tarama modeliyle yürütülen nitel bir çalışmadır. Çalışmada öğretim programları ve ders kitapları veri kaynağı olarak belirlenmiştir. Söz konusu veriler kütüphanelerdeki kataloglardan yararlanılarak saptanmıştır. Çalışmanın kapsadığı zaman diliminde ders kitapları bağlamında kaynak akışı oldukça zengin olduğundan “örneklem alma” yoluna gidilmiştir. Örneklem alınırken ders kitaplarının basım

14 Sancar, *Erkeklik: İmkansız İktidar*, 15.

15 Bkz. Füsün Üstel, *Makbul Vatandaş'ın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Vatandaşlık Eğitimi*, (İstanbul: İletişim Yayınları), 2016.

16 Sabri Büyükdüvenci, *Eğitim Felsefesine Giriş: İzm'lerde Eğitim*, (Ankara: Fol Yayınlar, 2019), 29-30.

17 Seval Yınlımez Akagündüz, *Ahlaklı Yurttaş*, (İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 2017), 67.

18 Falk Pingel, *Ders Kitaplarını Araştırma ve Düzeltme Rehberi (UNESCO)*, çev. Nurettin Elhüseyni, (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2004), 1-2.

19 Yasemin Esen, “Okul Bilgisi ve Ders Kitapları”, *Ders Kitaplarında İnsan Hakları: İnsan Haklarına Duyarlı Ders Kitapları*, ed. M. T. Bağlı ve Y. Esen (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2003), 5.

20 Ali Baykal, “Türkiye’de Okutulan İlköğretim ve Lise Ders Kitaplarında Sayısal Veriler” *İnsan Hakları Eğitimi ve Ders Kitabı Araştırmaları Uluslararası Sempozyumu*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2004), 35-36.

21 Kenan Çayır, *Biz Kimiz? Ders Kitaplarında Kimlik, Yurttaşlık, Haklar*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2014), 9-10.

tarihleri ve hangi yaş grubuna seslendikleri göz önünde bulundurulmuştur. Araştırmanın bir sonraki bölümünde örnekleme alınan ders kitapları doküman analiziyle incelenmiştir. Belgesel tarama yöntemiyle belirlenen veriler, ders kitaplarının yazıldıkları dönemin şartları çerçevesinde doküman incelemesiyle irdelenmiştir. İkinci adımdaysa çalışmanın odağını oluşturan ve toplumsal cinsiyet kavramıyla bütünleştirilen ders kitaplarının listesi hazırlanarak araştırmanın evreni oluşturulmuştur. Çalışmanın, örnekleme dahil edilen ders kitapları ilkökul ve ortaokul dönemlerine göre ayrı değerlendirmeye tabii tutulmuştur.

Bu çalışmanın problemini Demokrat Parti döneminde (1950-1960) yazılan yurttaşlık bilgisi ders kitaplarında toplumsal cinsiyete dair veriler oluşturmaktadır. Bu problematiği irdelemek için şu sorulara yanıt aranmıştır: -Ders kitaplarında, öğrencilere öğretilmesi hedeflenen değerler aktarılırken toplumsal cinsiyete ilişkin kalıplar da bunların arasında mıdır? - Kızlar için ayrı, erkekler için ayrı “iyi” değerler mi belirlenmiştir? -Sadece kızların ya da sadece erkeklerin yapması gereken ödev ve sorumluluklardan bahsedilmiş midir? -Cinsiyet ayrımı toplumun istenilen doğrultuda değiştirilmesi, dönüştürülmesi ve yeniden anlamlandırılmasında bir önem arz etmekte midir? -Ya da söz konusu iyi kabul edilen değer, tutum ve davranışlar arasında evrensel değerler var mıdır? -Bu değerler neden evrenseldir? Çalışmanın amacı bu alt problemler temelinde, Demokrat Parti döneminde kaleme alınan yurttaşlık bilgisi ders kitaplarından hareketle, toplumsal cinsiyet kavramını felsefi bir bakış açısıyla inceleyerek, yurttaşlık bilgisi dersi özelinde toplumsal cinsiyetin ders kitaplarına nasıl yansıdığını belirlemektir. Bu araştırmayla incelenen ders kitaplarının künyesinin verilmesi, ders kitapları ve toplumsal cinsiyet merkezli araştırmalar yapmayı tasarlayan araştırmacılara literatür birikimi sağlamaktadır. Öte yandan bu çalışma ile yurttaşlık bilgisi kitaplarının kendi içinde ilkökul ve ortaokul olarak sınıflandırılması incelenen kitaplar arasındaki aynılık ve farklılıkların belirlenerek ders kitaplarından hareketle toplumsal cinsiyetin Türkiye’deki geçmişinin somutlaşmasına yardımcı olmaktadır. İncelenen öğretim programı 1948 İlkokul Öğretim programıyla sınırlandırılmıştır. İncelenen ders kitapları 1950-1960 yılları arasında yazılan ilkökul ve ortaokul yurttaşlık bilgisi ders kitaplarıyla sınırlandırılmıştır.

1. Cumhuriyet'in İlk Dönem Öğretim Programları, Yurttaşlık Bilgisi Ders Kitapları ve Demokrat Parti

1.1. Cumhuriyet İlk Yıllarında Müfredat Programları

1923 yılında cumhuriyetin ilanıyla görünürleşen ve 1927 yılına kadar süregelen iktidar kavgaları²² sonraki yılların toplumsal, siyasal, eğitsel ve ekonomik dönüşümlerinde etken rol oynamıştır. Cumhuriyet'in ilk anayasası kabul edilen Teşkilat-ı Esasi Kanunuyla ilköğretimin bütün Türkler için zorunlu ve devlet okullarında da ücretsiz olduğu beyan edilmiştir.²³ 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim tek elde toplanarak, "Takrir-i Sükûn Öncesi Demokrasi" döneminde eğitimde birlik sağlanmıştır.²⁴ Cumhuriyetin ilk yıllarında Atatürk'ün eğitim alanında yaptığı katkı ve reformlar pek çok tarihçi tarafından ifade edilmiştir. Bu konuda Başgöz, Atatürk'ün desteği olmasaydı karma eğitim, Latin alfabesinin kabulü ve köy öğretmeni yetiştirme konularında bu reformlar belki de yapılamazdı derken²⁵; İnan, Atatürk'ün eğitimci kişiliğinin bir sonucu olarak Türkiye'nin bir eğitim ve ekin devleti olduğunu söylemiştir.²⁶

Tüm bu gelişmeler ışığında cumhuriyetin ilk yıllarında yeni bir müfredat programı hazırlanamadığı için 1914 ve 1915 yıllarında "Mekâtîp-i İptidailer" adına tasarlanan ders programı 1924'e kadar uygulanmaya devam etmiştir.²⁷ Ancak eğitim politikalarının uygulanması ve kararlaştırılmasında en temel kurum kabul edilen Maarif Vekâlet'inin en üst danışma organı Milli Eğitim Şûraları ve Milli Eğitim Şûralarının arka planını ise 1923-1926 yıllarında toplanan Heyet-i İlmiyeler oluşturmuştur.²⁸ Öte yandan 1924 yılında hazırlanan müfredat programı ise çok hızlı hazırlandığı ve dönemin koşullarına ayak uyduramadığı gerekçesiyle 1926 yılında yeniden hazırlanmıştır.²⁹ 1926 müfredat programı 10 yıl uygulandıktan sonra 1936 yılında hazırlanan ilk okul programıyla yeni kurulan hükümetin ruhu ve yapılan devrimler yansıtılmaya çalışılmıştır.³⁰

22 Mete Tunçay, "Siyasal Gelişmenin Evreleri," *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), 7: 1967-1968.

23 Feroz Ahmad, "Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi Siyasal Gelişmeleri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), 7:1992; Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi-II*, (İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 1997), 51-52.

24 Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu*, (Ankara: Uzman Yayınları, 1982), 40.

25 İlhan Başgöz, *Türkiye'de Eğitim Çıkmazı ve Eğitim*, (İstanbul: Pan Yayıncılık, 2005), 11.

26 Mehmet Rauf İnan, "Atatürk'ün Eğitimci Kişiliği", *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, (İstanbul: MEB, 1983), 3.

27 Erdal Aslan, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlkokullarda İzlediği İlköğretim Programı: 1924 İlk Mektepler Müfredat Programı", *İlköğretim Online* 10, 2 (2011): 719.

28 Osman Kubilay Gül, "Maarif Kongresi, Heyet-i İlmiyeler ve Uluslararası Ortaöğretim Öğretmenleri Kongresi Üzerine Bir Değerlendirme", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi* 10, 19 (2018): 513.

29 Hasan Cicioğlu, *Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk ve Ortaöğretim*, (Ankara: DTCF Yayınları, 1982), 94-96.

30 Mustafa Şahin, "Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze Türkiye'de Hayat Bilgisi Dersi Programlarının Gelişimi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2, 8 (2009): 404.

Bu bağlamda 1945'te çok partili siyasi yaşama geçilmesiyle birlikte öğretim programlarında da yenilikler yapılmış. 1936 ilkököl programının eksiklikleri gidermek ve beş sınıflı köy okullarının ihtiyacına yönelik yeni bir program hazırlamak amacıyla 1945'te çalışmalarına başlanılarak 1948 İlkököl Programı hazırlanmıştır. 1948 İlkököl Programı hazırlanırken Milli Eğitim Müdürlerinden görüş toplanılmış, kent ve köy okullarının birleştirilerek geliştirilmesi hakkında Talim ve Terbiye Dairesi 11.02.1944 tarih ve 2/187.4 sayılı yazısıyla öğretmenlere anket gönderilerek anket sonuçlarından yararlanılmıştır.³¹ 1948 İlkököl programı öncesinde Türkiye'de 1936 İlkököl programı şehirlerde ve köy mektep programı ise köylerde uygulanmaktaydı. Ancak yapılan anket ve ilköğretimin zorunlu olması, ilköğretimde bir standartın belirlenmesini gerekli kılmıştır. Bunun üzerine köy ve şehir okullarının programlarının birleştirilmesi karar alınarak 1948-1949 öğretim yılı başından itibaren 1948 İlkököl programı uygulanmıştır.

1948 İlkököl Programı, cumhuriyet tarihinin en uzun süreyle yürürlükte olan programıdır.³² Söz konusu programda öncelikle "İlkököl Eğitim ve Öğretim İlkeleri" yeniden tasarlanarak, Milli Eğitimin genel amaçlarına yer verilmiştir. 1948 İlkököl programında her dersin başında dersin amacı, üniteler ve kullanılacak araç-gereçlere yer verilmiştir. Ancak söz konusu programın uygulanması noktasında bazı güçlüklerle karşılaşmıştır. Binbaşıoğlu bu güçlükleri şöyle sıralamıştır: derslerin ve işlenmesi gereken konu ve ünitelerin çok olması, konular arasında bağlantıların kurulmaması, öğrencilerin bireysel ayrılıklarına yer verilmemesi, daha çok bilgi yoğunluklu bir program olması öğrencilerin beceri, alışkanlık ve deneyim kazanmasına fırsat verilmemesi, birleştirilmiş sınıflardaki eğitimin güçlüğü ve çok partili siyasi yaşamla birlikte demokratik ve modern eğitime duyulan ihtiyacın artması yeni bir programın hazırlanmasını zorunlu hale getirmiştir.³³

1.2. Demokrat Parti Yıllarının Siyasi, Toplumsal, Eğitsel Çerçevesi

CHP, 1923-1945 yılları arasında Türkiye'de tek parti olarak varlığını sürdürmüştür. Ancak II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de de diğer ülkelerde olduğu gibi kimi dengeler değişmiştir. Demokratikleşmenin hız kazanması ve savaş yıllarında halkın CHP'ye olan kızgınlığı ikinci bir partinin kurulmasını zorunlu kılmıştır. İnönü, 19 Mayıs 1945 yılındaki konuşmasında yeni partilerin kurulmasının artık bir zorunluluk olduğunu söylemiştir. İnönü'nün bu konuşmasını takiben 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti hayata gözlerini açmıştır. Demokrat Parti'nin kurucuları CHP'nin içinde çıkan şu isimlerdir:

31 Bkz. Cavit Binbaşıoğlu, *Öğretmen Yetiştirme Açısından Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihini Üzerine Bir Değerlendirme*, (İstanbul: MEB Yayınları, 1995); Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, 21. bs (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017).

32 Bkz. Cicioğlu, *Türkiye Cumhuriyeti'nin de...*

33 Bkz. Binbaşıoğlu, *Öğretmen Yetiştirme Açısından...*

Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü.³⁴ Türkiye'nin ikinci partisi olan Demokrat Parti'nin hızla örgütlenmesi, basından güçlü bir şekilde yararlanarak halkın isteklerine yanıt vermesi CHP'yi telaşlandırmış ve 1947'de yapılması planlanan seçimler 1946'da yapılarak CHP, Demokrat Parti'nin elinden yeniden devlet yönetimini almıştır. Ancak 1950 yılında yapılan ve Demokrat parti tarafından "Beyaz Devrim" olarak adlandırılan seçimlerde toplam oyların %53,59'nu alan Demokrat Parti, CHP'nin yirmi yedi yıllık iktidarına son vermiş ve artık çok partili siyasi yaşama tam olarak geçilmiştir.³⁵

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden hemen sonrası, toplumsal, ekonomik pek çok gelişme belirgin şekillerde ülke gündemine yerleşmiştir. Özellikle Demokrat Parti'nin tarımda makineleşme üzerine kurguladığı ekonomik politika, 1950-1954 yılları arasında olası bir dünya savaşı nedeniyle Türkiye'ye önemli fırsatlar yaratmıştır. ABD ve Kanada gibi iki büyük buğday ihracatçısının savaş korkusu nedeniyle stoklama eğilimine girmeleri Türk buğdayını değerli kılmıştır.³⁶ Ekonomideki hızlı büyümenin şehirleşmeyi desteklemesi köyden-kente göçü hızlandırırken kapitalist ilişkiler ağlarını da somutlaştırmıştır.³⁷ Bu ağların yarattığı fırsatlar ile demokratikleşmenin getirdiği olanaklar 1954 seçimlerinde Demokrat Parti'nin %56,6'lık bir oy oranına ulaşmasını sağlamıştır. Seçimlerin sonucunda Demokrat Parti 503 milletvekili kazanırken oyların %34,8'ni alan CHP 31 milletvekili elde edebilmiştir.³⁸ Ancak Kore Savaşı sonrasında ekonomiler üzerindeki dünya savaşı baskısının kalkması buğday ihracatçılarının stokladıkları buğdayları çok ucuza piyasaya sürmelerine neden olurken kapitalist ilişkiler ağını ziraata odaklayan Türkiye gibi ülkeler ekonomik darboğazla karşılaşır. Gücünün zirvesine ulaşan DP, 1954'te kendisine oy vermeyen Kırşehir'i ilçe yapar, 25 sene görev süresini doldurmuş yargıç ve profesörleri emekli ederken 6-7 Eylül 1955'te İstanbul'da kaos yaşanır.³⁹ 1957 seçimleri gerçekleştiğinde DP'nin oy oranı %47,9, CHP'nin oy oranı ise %41,2'dir. Ancak temel problem aradaki %6,8'lik oy farkına rağmen DP'nin 424, CHP'ninse 178 milletvekili çıkartabilmesi olmuştur.⁴⁰ Demokratik işleyişi zedeleyen seçim sisteminin yarattığı darboğaz 1957-1960 yılları arasında ekonomik kriz ile bütünleşmiş bir demokrasi krizi yaratmıştır. 1958 İstikrarlaştırma Kararları,

34 Feroz Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1976), 16-18.

35 Ahmad, 66-67.

36 Stefanos Yerasimos, *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye: I. Dünya Savaşı'ndan 1971'e*, (İstanbul: Belge Yayınları 2005), 177; Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999), 140.

37 Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1989), 190-191.

38 Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, (İstanbul: Bilgi Yayınları, 1976), 122.

39 Ahmad ve Ahmad, 125-131; A. Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1970), 123-126.

40 Ahmad ve Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili*, 170-171.

1958 Vatan cephesi, 1960 Tahkikat Komisyonu gibi icraatları demokrasi krizini güçlendirerek 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesine giden süreci başlattı.⁴¹ Demokrat Parti'nin 1950-1960 yılları arasındaki siyasi konjonktüre uygun uyguladığı politikaların sebep olduğu popülist eğilimler dönemin eğitim, kültür politikalarına, batılılaşma, aydın tartışmalarına da yansdı.⁴²

Türkiye'nin toplumsal ve siyasi alanda geçirdiği bu değişiklikler eğitime de yansımıştır. Hasan Ali Yücel'in bakanlığı ve İsmail Hakkı Tonguç'un önderliğinde 17 Nisan 1940'da köylünün toprak ağaların baskılarından kurtularak köyde yetişmesi, köyün sorunlarının köyün içinde yetişen öğretmenler tarafından çözülmesi amacıyla açılan Köy Öğretmen Okulları, Köy Enstitülerine dönüştürülmüştür.⁴³ 1947'ye gelindiğinde devlet desteğiyle 20 enstitü 25 bin kişiyi yetiştirmeyi başarmış⁴⁴, ancak Ahmad'ın deyimiyle enstitülerde eğitilenlerin yarattıkları etki bu sayının çok üstünde olmuştur.⁴⁵ İş eğitimi öncelleyen Köy Enstitüleri, soğuk savaş öncesi dönemin de etkileriyle komünistlikle suçlanmış ve köy enstitülerindeki öğretmenlerin okullarla bağları kesilerek normal memur haline getirilmişlerdir.⁴⁶ Demokrat Parti'nin 1950 seçimlerinde ilk kez iktidara gelmesiyle, zaten etkisizleştirilen köy enstitüleri 1954 yılında alınan kararla klasik öğretmen okullarıyla birleştirilmiştir.⁴⁷ Diğer yandan 1951 yılındaysa “Halkevleri” ile “Halkodaları” kapatıldı, din dersi programa eklendi, “İmam-Hatip Kursları”, lise seviyesinde “İmam Hatip Okullarına” çevrildi. 1952'de Anayasanın dili tekrar eski haline döndürülürken, MEB bünyesinde “Halk Eğitim Merkezleri” kuruldu. 1953'te Erzurum'da “Atatürk Üniversitesi” açıldı. 1954'te “Milli Eğitim Bakanlığı” adı tekrar “Maarif Vekaleti” haline getirildi. 1955'te “Karadeniz Teknik Üniversitesi” açıldı, 1956'da Ortaokullarda din dersi okutulmasına yönelik hükümet kararnamesi yayımlandı, 1957'de “Orta Doğu Teknik Üniversitesi” kuruluş yasası kabul edildi. 1958'de “Türk Öğrencilerinin Yabancı Memleketlerde Okumalarıyla İlgili Talimatname” yayımlanırken 1959'da Ankara'da bir “Yüksek Öğretmen Okulu” açıldı.⁴⁸

Tüm bu gelişmeler ışında 1948 ilkokul programı çok partili siyasi yaşamın izlerini taşıyacak şekilde hazırlanmıştır. Yeni hazırlanan öğretim programlarında artık öğrenci merkeze alınmaya başlamıştır. Türkiye'de

41 Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, (İstanbul: İletişim Yayınları 1995), 348; Ahmad ve Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili*, 208.

42 Ümüt Akagündüz, “Yeni Ufuklar Dergisinde Batılılaşma ve Aydın Tartışması (1952-1976)”, *Folklor/Edebiyat Dergisi* 16, 64 (2010), 65-87.

43 Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, (İstanbul: İstanbul Kültür Yayınları, 1997), 337-338; R. Turan, “Eğitim ve Öğretimdeki Gelişmeler: Yeni Devlet, Yeni Eğitim”, *Türkiye Cumhuriyet Tarihi-II*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2004), 135.

44 Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, 342.

45 Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, 104.

46 Mehmet Başaran, *Özgürleşme Eylemi Köy Enstitüleri*, (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1999), 102.

47 Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, 342.

48 İlgili kronolojik veriler şu kitaptan elde edilmiştir: Erdal Ceyhan, *Türk Eğitim Tarihi Kronolojisi (1299-1997)*, (Edirne: Ulusal Bellek Yayınları, 2004).

1950 yılına kadar program geliştirmeden anlaşılan dersler ve ünitelerin belirlenmesi olarak değerlendirilmiştir, ancak 1950 sonrasında program geliştirme çalışmalarında Millî Eğitim Bakanlığının etkisi artmış, hatta 1952’de Amerikalı Prof. Dr. Kate Wofford⁴⁹ Türkiye’ye davet edilerek, 1948 programında eksiklikler konusunda rapor hazırlaması istenmiştir. Wofford’un önerisi doğrultusunda yirmi beş kişilik öğretmen grubu ölçme-değerlendirme, öğretim yöntemleri, program geliştirme, rehberlik ve psikolojik danışmanlık gibi konularda yetiştirilmek üzere Amerika’ya gönderilmiş⁵⁰ ve dönüşlerinde ilköğretim programını geliştirmek için çalışmalara başlamış⁵¹ ve “Köy Deneme Okulları Program Taslağını” hazırlamışlardır. 1954-1955 yılından itibaren taslak İstanbul ve Bolu başta olmak üzere 14 ilde uygulanmıştır. Tüm bu adımlardan sonra 1961’de İlköğretim Genel Müdürlüğü 1948 programının incelenerek yapılacak değişiklikleri raporlanmasını istemiştir. 1962’de ön program taslağı hazırlanmış, 25-30 Nisan 1968 tarihleri arasında toplanan İlkokul program değerlendirme seminerinde incelenmiş, Talim ve Terbiye Kurulu’nun 1 Temmuz 1968 gün ve 171 sayılı kararı ile 1968 programı kabul edilmiştir.⁵²

1.3. Cumhuriyetin İlk Yılları Yurttaşlık Bilgisi Ders Kitapları

1926 İlkokul Programında yurttaşlık bilgisi dersinin dördüncü sınıflarda iki saat ve beşinci sınıflarda da bir saat okutulması kararlaştırılmıştır. Bu dersin ilk defa eğitim alacak çocuklar için önemli olduğu, hatta diğer derslerin anlaşılması ve değerlendirilmesinde belirgin olduğu belirtilmiştir. 1926 İlkokul Programında özellikle yurt bilgisi dersinin temel amacınınsa vatan ve milletine bağlı çocuklar yetiştirmek olduğu söylenmiştir.⁵³ 1936 İlkokul Programında ise yurt bilgisi dersi dördüncü sınıflarda iki saat ve beşinci sınıflarda bir saat okutulacak şekilde ayarlanmıştır. Söz konusu programda cumhuriyetin ilke ve inkılaplarının çocuklara benimsetilmesi, milli duyguları geliştirmek, vatani ve milleti için gerekirse seve seve canını feda edebilen çocukların yetiştirilmesi hedeflenmiştir.⁵⁴ 1948 İlkokul Programının haftalık ders dağılım çizelgesinde⁵⁵ yurttaşlık bilgisi dersi dördüncü sınıflarda

49 John Dewey’in raporundan sonra, pedagojik fikirleri en çok değerlendirilen kişi Prof. Dr. Kate Wofford olmuştur. Raporundaki fikirlerden bugün dahi yararlanılmaktadır. Binbaşıoğlu, *Öğretmen Yetiştirme Açısından*, 1995.

50 Kemal Gürüz, *21. Yüzyılın Başında Türk Milli Eğitim Sistemi: Tarihsel Perspektif, Uluslararası Karşılaştırmalar, Temel Sorunlar ve Çözüm, Önerileri*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.)

51 Bkz. Şahin, *Cumhuriyet’in Kuruluşundan...*

52 Bkz. Cicioğlu, *Türkiye Cumhuriyeti’nin de...*

53 Türkiye Cumhuriyeti’i Maarif Vekaleti, *İlk Mekteplerin Müfredat Programı*, (İstanbul: Devlet Matbaası, 1927), 82.

54 Türkiye Cumhuriyeti’i Kültür Bakanlığı, *1936 İlkokul Programı*, (Ankara: Devlet Matbaası, 1936), 19-30.

55 Milli Eğitim Bakanlığı, *1948 İlkokul Programı*.

iki saat ve beşinci sınıflarda bir saat okutulacak şekilde ayarlanırken; 1948 Köy İlkokulları Programı Haftalık ders dağılım çizelgesindeyse yurttaşlık bilgisi dersi dördüncü ve beşinci sınıflarda bir saat okutulması kararlaştırılmıştır.

2. Demokrat Parti Dönemi Yurttaşlık Bilgisi Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Kavramına Felsefi Bakış

Araştırmada Demokrat Parti (1950-1960) dönemi yılları arasında okullarda okutulan 9 tanesi ilkokul (IV. ve V. sınıflar) ve 14 tanesi ortaokul (I, II. ve III. sınıflar) olmak üzere toplam 23 farklı yurttaşlık bilgisi ders kitabı veri kaynağı kabul edilerek, toplumsal cinsiyet kavramı odağında incelenmiştir.

2. 1. İlkokul Yurttaşlık Bilgisi Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet ve Felsefe

II. Meşrutiyet yılları ile cumhuriyetin ilk yıllarında kadın hareketinin seyri kadın hakları, feminizm, kadının çalışma hayatı, kadının giyimi, kadının eğitimi gibi pek çok farklı kategorinin tartışılmasına zemin hazırlamıştır.⁵⁶ 1950-1960 yılları yurttaşlık bilgisi ders kitaplarına toplumsal cinsiyet bağlamında kadının yeri analiz edilebilmektedir. Bu bağlamda araştırmanın örneklemini oluşturan ilkokul yurttaşlık bilgisi ders kitapların 4 tanesi IV. sınıf ve 5 tanesi de 5. sınıf öğrencileri için hazırlanmıştır. İncelenen ders kitaplarının ortalama sayfa sayısı 80 civarındadır. Hemen hemen hepsinde içindekiler listesi, sorular, fotoğraflar ve sözlük bulunmaktadır.

Ermat tarafından V. sınıflar için 1952 yılında kaleme alınan yurttaşlık bilgisi ders kitabında toplumsal cinsiyete ilişkin sınırlı bilgiye ulaşılmıştır. Söz konusu kitapta “Millî Eğitim Bakanlığı” başlığı altında şu açıklamaya yer verilmiştir: “Öğrenim çağını geçirmiş olan erkek ve kadın yurttaşların bir sanat veya ev kadınlığı işlerini öğrenmesi için de türlü akşam sanat okulları ve kursları açılmıştır. Bütün bu okulların öğretmen ve profesörlerini yine Millî Eğitim Bakanlığı yetiştirir”.⁵⁷ Bilindiği üzere doğumla birlikte sadece biyolojik cinsiyete sahip olan insanoğlu, toplumsal anlamda herhangi bir cinsiyete sahip değildir.⁵⁸ Toplumsal cinsiyet yine toplum tarafından süregelen zamanda inşa edilen bir süreçtir. Bu anlamda da alıntıdan da anlaşılabacağı üzere toplum tarafından çocuğa öğretilen ilk rollerin anne ve babalık olduğu anlaşılmaktadır.

56 Ümüt Akagündüz, “II. Meşrutiyet Yıllarında Kadının Değişen Toplumsal Konumu (1908-1918)”, *Kadının Değişen Dünyası: Osmanlı Sosyal ve Kültürel Yaşamından İzler*, (İstanbul: Kronik Kitap, 2021), 26-62; Ümüt Akagündüz, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Siyasi Atmosfer ve Dönem Dergilerinde Kadın Düşüncesi (1923-1925)”, *Fe Dergi* 7, 2 (2015): 1-20.

57 Bedia Ermat ve Kemal Ermat, *Yurttaşlık Bilgisi Dersleri-V*, (İstanbul: MEB, 1952), 10.

58 Behçet Kaldık, *Sosyal Hareketlerin Yörüngesindeki*, 37.

1954 yılında, IV. sınıflar için Arınç tarafından hazırlanan yurttaşlık bilgisi ders kitabında kadın kavramı Türk köylü ve Türk şehirli kadını olmak üzere ayrıştırılmıştır. Dünyada hiçbir kadının Türk köylü kadını kadar çalışkan olmadığını söyleyen Arınç, tarlada, evde hatta gerekirse savaşta yurdunu korumak için orduya katıldığını belirtmektedir.⁵⁹ Benzer bir söylemi İleri'nin yurttaşlık bilgisi ders kitabında da görmekteyiz. İleri, köy yaşayışında kadınların erkeklerle birlikte tarlayı ekip, biçtiği sonrasında da ev işleri, kışlık hazırlama ve çocuklara bakmak gibi sorumlulukları olduğunu belirtmektedir. Tüm bunları yapan köylü kadını ise “çalışkan, iş canlısı, zorluğa katlanan” olarak nitelendirmiş ve dünyada Türk köylü kadını gibi kadınların zor bulunduğunu da özellikle sözlerine eklemiştir.⁶⁰ Öte yandan Arınç, Türk köylü kadını gerekirse erkeğin yanında savaşçı bir rol üstlendiğini resmetmiştir. Ancak Arınç, kitabının farklı sayfalarında çocukların aile içinde vazifelerini anlatırken; erkek çocukları dükkânda, tarlada çalışıp babalarına yardım ederken, kız çocuklarının annelerine yardım ettiğini ve evde onlara verilen vazifeleri yapmaktan sorumlu olduklarını da sözlerine eklemiştir.⁶¹ Arınç aynı ders kitabının “Devletle Yurttaşlar Arasındaki Münasebet” başlıklı bölümünde, yurttaşların devlete karşı vazifelerini şöyle sıralamıştır: kanunlara uymak, vergi vermek, askerlik yapmak.⁶² Bu üç vazife arasında “askerlik yapmak” sadece erkeklerin zorunlu görevi olarak kabul edilmektedir. İyi bir yurttaş eğer bu üç vazifeyi gerçekleştirmekle yükümlüyse burada kadın olarak doğmuş olmak başka bir anlamda vazifeyi tamamlamamış olmak ya da “eksik iyi yurttaş” olmakla eş değer mi kabul edilmektedir?

Arınç'ın söz konusu kitabında başka bir ifadesi de yine toplumsal rollerin belirlenmesi noktasında dikkat çekicidir. Arınç, ilkokulu bitiren öğrencilerin hangi kurumlara gidebileceği başlığı altında okulları tanıtmaktadır. Bu okullardan kız sanat enstitülerini ise şöyle açıklamaktadır: “Devlete ait, parasız ve gündüzlüdür. Tahsil süresi beş yıldır. Genel bilgiler verir ve “kızlarımızı bilgili bir anne ve iyi bir ev kadını” olarak yetiştirir”.⁶³ Benzer söylemlere İleri'nin kitabında da rastlanılmaktadır. İleri, Kız Sanat Enstitülerinde kızlara biçki, dikiş, şapka, yemek ve ev işleri gibi hünelerinin öğretilerek onların iyi bir ev hanımı olarak yetiştirilmelerinin amaçlandığını söylemektedir.⁶⁴ Arınç ve İleri'nin bu açıklamaları incelenen diğer yurttaşlık bilgisi ders kitaplarındaki anlatımlarla paralellik göstermektedir.⁶⁵ Kız çocuğunun toplumsal rolü “bilgili anne ve iyi bir ev kadını” olmak şeklinde betimlenmiştir. Kadınların en büyük toplumsal rolü annelik kabul

59 Arınç, *İlkokullar İçin Yurttaşlık Bilgisi-IV*, 23-24.

60 İbrahim İleri, *Cumhuriyet Çocuklarına Yurttaşlık Bilgisi-IV*, (İstanbul: Çeltüt Yayınları, 1956), 35.

61 Sabahattin Arınç, *İlkokullar İçin Yurttaşlık Bilgisi-IV*, (İstanbul: Işıl Matbaası, 1954), 9.

62 Arınç, *İlkokullar İçin Yurttaşlık Bilgisi-IV*, 31-32.

63 Arınç, 79.

64 İleri, *Cumhuriyet Çocuklarına Yurttaşlık Bilgisi-V*, 75.

65 Salim Siret Kenres tarafından 1955 yılında yazılan ders kitabında da yurttaşların devlete karşı vazifeleri başlığı altında benzer açıklamalara yer verilmiştir. Bkz. Salim Siret Kenres, *Yurttaşlık Bilgisi-IV*, (İstanbul: İnkılap Kitapevi, 1955), 47-48.

edilmektedir. Özellikle İleri'nin açıklamalarından anlaşılacağı üzere yemek yapmayı, dikiş dikmeyi bilmek kadın olmanın hünerlerinden gösterilerek toplumsal cinsiyet anlamında eşitlikçi bir söylemden uzaklaşmıştır. Öte yandan Kenres tarafından 1955 yılında IV. sınıflar için yazılan yurttaşlık bilgisi ders kitabı, incelenen diğer ders kitaplarından farklı bir anlatıma sahiptir. Söz konusu ders kitabında her konu bir “erkek çocuk” tarafından hikâye edilerek “-yaparız, -ederiz” şeklinde açıklanmıştır. Bu anlatımlardan birisi ise şöyledir:⁶⁶

Babam, annem, ninem, üç kardeşimle yedi kişilik bir aileyiz. Her sabah babam, ablamla beraber sokağa çıkarım. Onlar işlerine giderler ben okula gelirim. Annem beni çok sever. Beni okşar öper. Çarşıya çıkınca bana güzel şeyler alır. Evde elbiselerimi ütüler. Sefertaslarımı hazırlar. Gece yatağımı yapar. Büyüyünce ona bakacağım. Babamda iyi bir adamdır. Bana harçlık verir. Güzel elbiseler alır. Bana sevdiğim şeyleri getirir. Para kazanıp bize bakar. Babamı da seviyorum, sözlerini dinliyorum. Ablam kendi işlerini bitirdikten sonra gece benim derslerime yardım eder. Anlamadığım yerleri söyler. Dersimi hazırladıktan sonra bir kere beni dinler, vazifelerime göz gezdirir. Yanlışlarıma işaret eder. Ablam sayesinde öğretmenime karşı hiç mahcup olmuyorum. Ablamı da severim... Babam akşam üstü yorgun argın gelince annem onu güler yüzle karşılar. Ona kahve pişirir. Yemekleri hazırlar. Yemekten sonra tatlı tatlı konuşuruz. Sonra ben derslerimi hazırlamaya başlarım. Babam gazete -okur. Ablam küçük kardeşimle uğraşır. Annem sökülükleri diker. Çamaşırlarımızı ütüler. Nineme ben, kitabındaki resimleri, gösteririm.

Yukarıda hikâyelenen aile yaşantısından da anlaşılacağı üzere anne, evde çocuklar ve ev işleriyle ilgilenirken babanın görevi dışarıda para kazanmak şeklinde anlatılmıştır. Ev içi iş bölümünde baba ve erkek çocuğunun bir sorumluluğu bulunmazken, anne ve abla tüm evi çekip çevirmekle yükümlü kabul edilmiş, hatta alıntılanan metinde anne sadece çocuklara bakmak ve evle ilgilenmekle sorumlu değil; aynı zamanda işten eve gelen babaya güler yüz de göstermek zorundadır. Kenres'in, söz konusu kitabında erkek egemen ideolojiyi kullanarak yaptığı bir başka açıklama da “Kasabam” adlı bir okuma parçasında belirginleştirmektedir. Söz konusu okuma parçasında sadece erkeklerin mesleklerinden bahsedilmekte⁶⁷, sanki kadınlar bir meslek sahibi olamaz ya da kadınların anne ve ev kadını olmaktan başka bir rollerinin olmadığı algısı yaratılmıştır. Yine Kenres'in incelenen ders kitabında, benzer bir söylemine “Kasaba ve Şehir Yaşayışında Nelere Dikkat Etmeliyiz?” başlıklı bölümdeki açıklamalarında karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Kenres bu başlıkta, kılık-kıyafetin önemini sadece erkekler üzerinden anlatmıştır.⁶⁸

66 Kenres, 5-6.

67 Kenres, 42.

68 Kenres, 55.

İncelenen ders kitaplarından İleri tarafından 1956 yılında V. sınıflar için yazılan yurttaşlık bilgisi ders kitabının “Halkın Aydınlatılmasına Çalışan ve Yarayan Kurumlar ve Toplantılar” başlığı altındaysa toplumsal cinsiyet eksenindeki şu açıklama dikkat çekicidir: “*Gazete ve dergileri okumak, halk için büyük bir ihtiyaçtır. Bunlar, dumanı üstünde havadisleri, mürekkebi kurumamış makaleleri, taptaze resimleriyle günün, haftanın, ayın bütün olup bitenlerini sığağı sığağına kafalara sokar, bilgi ve görgüyü besler. Gazete, sabahları kapıdan bırakılınca “baba”, günün olaylarıyla yurt ve dünya haberlerine bir göz atar; “anne”, kadın ve moda sayfasıyla romanları okur; “çocuklar”, resimli romanlarla çocuk sayfasını takip ederler*”.⁶⁹ Alıntılanan metinde erkek, kadın ve çocuğun toplumsal rolleri okuma eylemi üzerinden keskin sınırlarla belirlenmiştir. Erkekler dünya ve ülkesindeki günceli izlemek, kadından daha bilgili ve bilgili olmaya devam ederek üstünlüğünü göstermek adına haberleri okumakla görevlendirilirken; kadınlardan ise moda ve romanları okuyarak, dünyada ve ülkesinde olan gelişmelerden haberdar olmaya ihtiyaç duymadan dört duvarla çevrili evinde, kutsal rolü olan annelik ve ev kadınlığında mükemmelleştirmek için çaba sarf etmeye devam etmesi beklenmektedir. Oysa doğrudan alıntılanan metin ile benzeşim yapacak olursak ortalama 20 sayfalık bir gazetenin 15 sayfasının haberlere ayrıldığını düşündüğümüzde gazetenin asıl işlevi erkek egemenliğini, erkek ideolojisi bağlamında devam ettirmek için çoğunlukla erkekler tarafından erkekler için hazırlanan gazeteleri, erkekleri aydınlatan ancak tüm halkı aydınlatmak amacı gütmeyen bir aydınlanma aracına dönüştürmektir. Oysa halkı sadece erkekler oluşturmuyor, hatta incelediğimiz pek çok yurttaşlık bilgisi ders kitabı yazarı ülkenin bugünkü haline gelmesinde ihtiyaç dahilinde kadınlarında savaşta erkeklerin yanında durdurduğunu söylerken, bir yandan da erkeklerin var olan toplumun gelişmesinde başat rol oynadıklarını, kadınlarınsa onların sadece destekçileri olduğunu aktararak kendileriyle çelişmektedirler. Uygarlık tarihinin seyri göstermektedir ki, toprak ve doğal kaynaklar erkeklerin elinde olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere kadınlar toplumsal statü de her zaman erkeğin bir, hatta birkaç adım arkasında yedek bir varlık olarak gösterilmiştir.

Toplumsal roller ve kadın-erkek eşitsizliğinin vurgulandığı açıklamalardan birisine de Kurtuluş’un “Yurttaşlık Bilgisi Dersleri” kitabında rastlanılmaktadır. Kurtuluş’un eserindeki şu sözleri dikkat çekicidir: “*Münevver bir adamın en faydalı dostu kitaptır. Büyükler iyi çalışan küçüklerle kitap hediye ederler. Arkadaşların birbirlerine verecekleri en kıymetli hediye kitaptır*”.⁷⁰ Münévver aydınlanmış bir kadın değil de aydın bir adam nitelendirmesi toplumda okuyan, aydınlanan ve yeni nesli yine aydınlatacak sorumluluğun sadece erkeklerde olduğunu göstermektedir. Metin toplumsal

69 İbrahim İleri, *Cumhuriyet Çocuklarına Yurttaşlık Bilgisi-V*, (İstanbul: Çeltüt Yayınları, 1956), 45.

70 Faruk Kurtuluş ve Osman Kurtuluş, *Yurttaşlık Bilgisi Dersleri-IV*, (İstanbul Kanaat Yayınları, 1959), 59.

cinsiyet anlamında kadın ve erkeğin eşit algılanmadığını gözler önüne sermektedir. Öte yandan incelenen ders kitaplarında kadın erkek eşitliğine dair söylemlerin de bulunduğu anlaşılmaktadır. Örneğin yurttaşlık bilgisi kitabı yazarlarından İleri, Medeni Kanun ile ailenin kurulmasının sağlam esaslara dayandığını söyleyerek ailede anne, baba, çocuklar ve akrabaların eşit haklara sahip olduğunu belirtmektedir.⁷¹ Kurtuluş ise kitabında Teşkilat-ı Esasiye kanunu ile kadın, erkek bütün Türklerin ilk öğretimden geçmek zorunda olduğunu söyleyerek eğitim-öğretim kapsamında kadın-erkek eşitliğini somutlaştırmaktadır.⁷² Öte yandan kadınların seçimlere katılma hakkına sahip olmaları anlamında erkeklerle eşit oldukları ve bu hakkın önemi de incelenen birkaç ilkökul yurttaşlık bilgisi ders kitabında anlatıldığına tanık olunmuştur.⁷³

2.2. Ortaokul Yurttaşlık Bilgisi Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet ve Felsefe

Araştırmanın örneklemini oluşturan ortaokul “Yurttaşlık Bilgisi” ders kitapların 4 tanesi I. sınıf, 5 tanesi II. sınıf ve 5 tanesi de III. sınıf öğrencileri için hazırlanmıştır. İncelenen ders kitaplarının ortalama sayfa sayısı 100 civarındadır. Hemen hemen hepsinde içindekiler listesi, sorular, fotoğraflar ve sözlük bulunmaktadır. Ders kitaplar üniteler şeklinde yazılmıştır.

Bu bağlamda Taşkiran tarafından ortaokul II. ve III. sınıflar için kaleme alınan yurttaşlık bilgisi ders kitaplarında, Akın ve Su tarafından yazılan Resimli Yurttaşlık Bilgisi Ortaokul-II adlı ders kitabında ve Anıl ve Beğen tarafından yazılan Ortaokul Yurttaşlık Bilgisi-II ve III adlı ders kitaplarında toplumsal cinsiyete ilişkin verilere rastlanmamıştır. Her iki ders kitabında da özet, plan, sözlük ya da fotoğraflara yer verilmeyerek teorik bir anlatım kullanılmıştır.⁷⁴ Öte yandan Şerbetçioğlu ve Tülin tarafından yazılan Yurttaşlık Bilgisi-I ders kitabında “aile” konu başlığından hareketle doğrudan bir söylemle aileyi kuran kadın ve erkek arasında eşitliğin olduğu, hatta aynı hak ve vazifelere sahip olduklarını belirterek şu açıklamaya yer verilmiştir:⁷⁵

Bizde çok eskiden aileyi kuran fertler arasında tam manasıyla bir eşitlik vardı. Kadın ve erkek aynı hak ve vazifelere sahipti. Hatta büyük toplu yaşayış içerisinde kadınların da erkekler kadar siyasal hakları vardı. Zamanla bu güzel gelenek yavaş yavaş bozuldu. Kadın yalnız çocuk meydana getiren,

71 İleri, *Cumhuriyet Çocuklarına Yurttaşlık Bilgisi-IV*, 10.

72 Kurtuluş ve Kurtuluş, *Yurttaşlık Bilgisi Dersleri-IV*, (1959), 14.

73 Bkz. Faruk Kurtuluş ve Osman Kurtuluş, *Yurttaşlık Bilgisi Dersleri-V*, (1959), 70; Sabahattin Arıncı, *Yurttaşlık Bilgisi-IV*, (1954), 69.

74 Bkz. Tezer Taşkiran, *Yurttaşlık Bilgisi, Ortaokul-III*, (Ankara: MEB, 1950); Tezer Taşkiran, *Yurttaşlık Bilgisi-, Ortaokul-II*, (İstanbul: MEB, 1951).

75 Fatma Şerbetçioğlu ve Hayri Tülin, *Yurttaşlık Bilgisi-I, Öğretmen Okulları Kitapları*, (İstanbul: MEB, 1953), 6.

kapalı yerlerde yaşayan, hiçbir kişiliği olmayan bir mahluk durumuna sokuldu. En basit hadiselerde, haksız bile olsa koca, karısını boşayabiliyor, aile bütünlüğünde, çocuklarından uzaklaştırabiliyordu. Kocasının bu sonsuz yetkisine karşı kadının hiçbir söz söylemeye hakkı yoktu. Cumhuriyet'i müteakip kabul edilen ve yayımlanan Türk Medeni Kanunu ile kadının aile ocağı içerisindeki eşitliği, çocukların yetiştirilmesinde, evin idaresinde koca kadar haklara sahip olduğu kabul edildi. Bu kanun aileyi, sosyal en küçük varlık olduğu için korur. Hâkimin kararı olmadıkça karı, koca bu birliği yıkamazlar.

Ortaokul yurttaşlık bilgisi kitaplarında toplumsal cinsiyete ilişkin açıklamalar incelenen ilkökul yurttaşlık bilgisi kitaplarına göre yer yer kadın-erkek eşitliğini önceleyen bir anlatımla ele alınmıştır. Ancak zamanla anne olabilme potansiyelini taşıyan kadınların evlere kapatılmasıyla bu eşitliğin bozulduğu söylenmiştir. Yukarıdaki alıntı akıllara şu soruyu getirmektedir, doğuştan anne olabilme potansiyeli olmayan veya anne olmayı tercih etmeyen kadınların durumu ne olacaktır? Öte yandan cumhuriyetin kurulması ve Türk Medeni Kanunu ile kadın-erkek eşitliğinin sadece aile ocağında geçerli olduğu da özellikle vurgulanarak, kadının yine annelik ve ev hanımlığı toplumsal rolü anlamında sadece ev içinde eşit söz hakkına sahip olduğu söylenmiştir.⁷⁶ Aynı ders kitabında toplumda kadın ve erkek rolleri kadının anne olması ve çocuklarını beslerken verdiği sütünü helal etmesinin öneminden hareketle anlatılırken iç mekân yani ev ile ilişkilendirilirken; babalık rolü gece gündüz evin ihtiyaçlarını karşılamak için dış mekânla bütünleştirilmiştir.⁷⁷ Arkın ve Su tarafından yazılan yurttaşlık bilgisi ders kitabındaysa baba, ailenin reisi olarak tanımlanmış ve babanın rolünün ailede en önemli görev olduğu söylenerek, “*baba ailenin geçimini sağlar*” ifadesi kullanılmıştır. Ancak bu açıklamaların devamında bazı ailelerde kadının da baba gibi dışarda çalıştığı ve bu durumda da annenin kutsal görevi olan ev kadınlığını akraba ya da hizmetçinin yapacağı belirtilmiştir.⁷⁸ Ev içindeki toplumsal rollerde eşitlik ya da rol aktarımından bahsedilmemiştir. Başka bir anlamda kadının ev içinde yerine getiremediği görevi yine başka bir kadın yapmakla yükümlü kabul edilmiştir. Öte yandan incelenen ders kitaplarında kadını iş hayatında çalışan anne rolüyle tanımlanarak, başka bir anlamda kadın, çocuğun bakımından sorumlu olan öncelikli kişi olduğu da söylenmek istenmiştir.⁷⁹ Ancak ders kitaplarındaki bu betimlemeler literatürde “annelik duvarı” (maternal wall) ya da “cam uçurum”⁸⁰ olarak kavramsallaştıran kaotik bir durumun oluşmasına

76 Bkz. Şerbetçioğlu ve Tülin, *Yurttaşlık Bilgisi-I*.

77 Şerbetçioğlu ve Tülin, 5.

78 Mefharet Arkın ve Mükerrer Kâmil Su, *Resimli Yurttaşlık Bilgisi, Ortaokul-I*, (İstanbul: Bir Yayınevi, 1956), 42.

79 Bkz. Mustafa Şahin, Uğur Yılmaz, Ebru Kaya ve Arzum Taşdelen, “Türk Yavrularına Yurt Bilgisi” Kitabında Kadın”, *International Journal of Human Sciences* 19, 4 (2022): 667-668.

80 Cam uçurum kavramı ile kadınların iş hayatında riskli dönemlerde yükseldikleri ve şirketler

da zemin hazırlamıştır. Toplumsal eşitsizlik, biyolojik farklılığın (kadın-erkek) iş hayatında kadının erkekler kadar ya da erkeklerden daha aşağıda kalmasına, yükselmesine ya da yükselmeyi hak ettiği zamanlarda camdan bir uçurumla karşılaşarak tekrar aşağıya çekilmesine veya kadına anne olduğu hatırlatılarak öncelikli rolüne bağlılığını göstermesi beklenmektedir. Farklı bir bakış açısıyla iş bölümü kavramına yaklaşan Hooks’a göre ise: “*Evdeki sorunlar daha çok stres yaratır ve çözülmesi daha zor olurken, iş yerindeki sorunlar herkesle paylaşılır ve çözüm bulma çabaları yalnız yaşanmaz. Çoğu işi erkekler yaparken; kadınlar, evi erkekler için bir konfor ve rahatlatma yeri haline getirmek için çalışır. Ev, kadınlar için sadece erkekler ve çocuklar yokken bir rahatlatma yeridir. Kadınlar evdeki zamanlarını, diğerlerinin ihtiyaçlarını sağlamak için geçirirler. Bu yüzden ev onlar için çalışma yeridir; rahatlatma, konfor ve zevk yeri değildir*”.⁸¹

İlkokul yurttaşlık bilgisi ders kitaplarında olduğu gibi ortaokul yurttaşlık bilgisi ders kitaplarında da “aile” kavramından hareketle toplumsal roller açıklanmaya çalışılmıştır. Şerbetçioğlu ve Tülin tarafından yazılan yurttaşlık bilgisi ders kitabında aile yaşantısının köyde ve şehirde farklı olmasından hareketle, köyde kadınların erkeklerle yardım ettiği ancak şehirde kadınların bazılarının yalnızca ev işleriyle uğraşırken bazılarının bankada, atölyede, mahkemede, okulda ve fabrikada çalışarak aile kazancına katkı sağlamaya çalıştıkları belirtilmiştir.⁸² Bir başka yurttaşlık bilgisi kitabı yazarı Arsan da benzer şekilde aile kavramından hareketle anne-babanın toplumsal rolü şu şekilde hikaye etmiştir: “*Sokaktan yorgun argın gelen baba, yavrularını daha kapıda kucaklayıp öperken yorgunluğunun hemen kaybolduğunu hisseder. Aynı zamanda bu güzel yavrular için çalışıyorum diye göğsü kabarır. Anneniz de bu manzara karşısında büyük bir sevinç duyar. Siz de hemen hepiniz, el birliği ile babanızın rahatını sağlamaya koşarsınız. Bu ne büyük bir zevktir. Kimimiz babanızın rahatını sağlamaya koşarsınız. Bu ne büyük bir zevktir. Kiminiz babanızın ayakkabılarını temizleyerek kaldırırınız. Hem bu suretle anneniz de yardımını dokunur*”.⁸³ Diğer incelediğimiz yurttaşlık bilgisi ders kitaplarında olduğu gibi annenin iç mekandaki görevlerinden sonra diğer aile üyeleri tarafından gönlünün hoş edilmesine gerek görülmezken, babanın anne ve çocuklar tarafından diğer günkü dış mekân görevleri için dinlenmesi ve enerji toplaması için yardımcı olmak gerektiği özellikle vurgulanmıştır. Benzer söylemlere Anıl ve Beğen tarafından yazılan yurttaşlık bilgisi ders kitabında da rastlanılmaktadır. Baba aile reisi olarak kabul edilse de hayat şartlarının ve hayat anlayışının kimi durumlarda anne ve çocuklarında

tarafından güvencesiz pozisyona getirildikleri öne sürülmektedir. Karakuş Umar, “Toplumsal Cinsiyeti Anlamak”, 8.

81 Bell Hooks, *Feminizm Herkes İçindir*, çev. Ece Aydın ve Berna Kurt, (İstanbul: Çitlembik Yayınları, 2002), 52.

82 Fatma Şerbetçioğlu ve Hayri Tülin, *Yurttaşlık Bilgisi-II, Öğretmen Okulları Kitapları*, (İstanbul: MEB, 1953), 3.

83 Fikriye Sunahi Arsan, *Yurttaşlık Bilgisi-I, Ortaokul-I*, (İstanbul: İnkılap Kitapevi, 1957), 25.

dışarıda çalışmasını zorunlu kılabileceğini düşünen yazarlar, bu durumda annenin ev içindeki görevlerini yerine getirmesi için akrabalarından yardım almak zorunda kalabileceğini de yine belirtmişlerdir.⁸⁴ Her ne olursa olsun incelenen tüm kitaplarda kadının ev kadınlığı ve annelik rolü diğer tüm yaptığı işlere eklenerek devam etmektedir. Öte yandan, Göçmen tarafından yazılan Yurttaşlık Bilgisi-III ders kitabında İnsan Hakları Beyannamesi'ne yer verilerek yer yüzündeki bütün insanların eşit hak ve özgürlüklere sahip oldukları aktarılmıştır.⁸⁵ Ancak Göçmen, kitabının devamında eşitlik kavramının her şeyde, her yerde ve her zaman eşitlik anlamına gelmediğini özellikle vurgulayarak şu açıklamayı getirmiştir: *“Fiziksel şartların etkisi ve ekonomik imkanlar, insanlar arasında tabii bir eşitliğin doğmasına imkân vermezler. Çirkinle güzel, güçlü ile zayıf, fakir ile zengin arasında bir eşitlik düşünülemez. Ancak birey olarak erk ve kabiliyetlerini geliştirme imkanlarına sahip olmada eşitlik bahis konusu olabilir. Eşitliğin bu şekildeki anlamında sosyal, siyasal eşitlik, adalette, vergide, askerlikte, kamu hizmetlerinde bütün vatandaşların kanun karşısında eşit hak ve yükümlerlik taşıdıkları sonucu doğar”*.⁸⁶ Eşitlik kavramı kanun karşısında bütün vatandaşların aynı haklara sahip olmasından öteye gidememiştir. Kalıtsal niteliklerin zıtlığı eşitliğin mümkün olmadığını sadece kısmi bir eşitlikten bahsedilebileceğini özellikle söylemektedir. Başka bir ortaokul yurttaşlık bilgisi kitabı yazarı Salmangil ise eşitlik konusunda şunları söylemektedir: *“Güzellik, zeka, kuvvet, vücut yapılışı, hüner, yetenek bakımlarından insanlar birbirlerine eşit midirler? tabii değildirler. Bilakis tabiatla insanlar arasında eşitlik yerine eşitsizlik vardır. Bu eşitsizlik fikri tabiatla görüldüğü gibi toplum hayatında da vardır. Bedeni noksanlıklar, ruhsal ayrılıklar, fakirlik ve zenginlik, güzellik ve çirkinlik gibi özellikler insanları birbirinden ayrı bulundurur”*.⁸⁷ Salmangil, insanlar arasında doğaları gereği eşitliğin aranamayacağı bu eşit doğmama ya da var olmama durumunu da topluma yansıdığını söylemektedir. Benzer bir söyleme Arkın ve Su tarafından yazılan yurttaşlık bilgisi ders kitabında da görülmektedir. Söz konusu ders kitabında doğada eşitliğin olmadığı, her insanın eşit olarak dünyaya gelmediği, bazı kimseler kusursuz doğarken bazı insanların sakat dünyaya geldiği ve tüm bunlardan hareketle toplumda da kanunlar haricinde bir eşitlikten bahsedilemeyeceği söylenmektedir.⁸⁸ Arsan da kaleme aldığı yurttaşlık bilgisi ders kitabında “Müsavat (eşitlik)” konu başlığında eşitliğin sadece kanunlar karşısında olduğunu, toplumsal hayatta eşitlikten bahsedilemeyeceğini söylemektedir.⁸⁹ Öte yandan Salmangil incelediğimiz kitabının “seçim” başlıklı ünitesinde dünyada ülkemizde kadına bakışı seçme ve seçilme hakkında hareketle kıyaslayarak şöyle anlatmıştır:

84 Burhan Anıl ve İbrahim Beğen, *Yurttaşlık Bilgisi, Ortaokul-II*, (İstanbul: Anıl Yayıncılık, 1959), 34.

85 İbrahim Göçmen, *Yurttaşlık Bilgisi, Ortaokul-III*, (İstanbul: Gün Basımevi, 1953), 13.

86 Göçmen, *Yurttaşlık Bilgisi-III*, 14.

87 Ethem Salmangil, *Yurttaşlık Bilgisi, Ortaokul-III*, (İstanbul: MEB, 1953), 13.

88 Mefharet Arkın ve Mükerrrem Kâmil Su, *Yurttaşlık Bilgisi, Ortaokul-II*, (İstanbul: Bir Yayınevi, 1956), 20-21.

89 Fikriye Sunahi Arsan, *Yurttaşlık Bilgisi, Ortaokul-III*, (İstanbul: İnkılap Yayınevi, 1958), 13.

Bazı yabancı memleketlerde seçmek ve seçilmek için kabul edilmiş yaş sınırı farklıdır. İsveç, Fransa, Danimarka gibi devletler 25 yaşı, Finlandiya ise 24 yaşı seçmek ve seçilmek için esas kabul etmiştir. Bazı memleketlerde ise bu hakları yalnız erkeğe tanımış, kadına henüz bu hakları vermemiştir. Şüphesiz bunun için türlü türlü düşünceler ileri sürülmektedir. Kadın her şeyden evvel anadır. Aile yuvasının temelidir. Onun asıl ödevi evine, çocuklarına bakmak, onları düzene sokmaktır. Gerek toplum gerekse tabiat hayatı bu tarzda bir iş bölümünü gerekli kılmaktadır. Kadının dışarıda, toplum hayatında işi yoktur, siyasi hayata karışmamalıdır. Aksi halde toplumun temeli olan aile sarsılır. Esasında ev işleri çok ağırdır. Bunların üzerine bir de toplum içerisinde kadına ödev verilecek olursa gerek kadın gerekse kamu ve devlet işleri için zararlı olur. Bazı düşüncelere göre: kadının toplum ait işlerle uğraşması onu erkeklerle eşit hak ve hürriyetlere sahip kılacaktır. Halbuki kadın Allah tarafından erkeğin korumasına bırakılmış bir varlıktır. Kadına eşit hak ve hürriyet tanımak Allah'ın emirlerine uymamak demektir. Başka bir düşünceye göre de: kadın zekâsı, iradesi, kabiliyeti bakımından erkten daima aşağıdadır. Kamu ve devlet işlerinde yer alması katıyen doğru değildir. Fakat, birçok memleketlerde bütün bu düşüncelere rağmen kadına seçmek ve seçilmek hakkı tanınmış, kadın da ileri sürülen fikirlerin yanlış olduğunu başardığı müsbet işlerle ispatlamıştır.⁹⁰

Salmangil'in yukarıda alıntılanan düşünceleri bugün de kadına bakış konusunda karşımıza çıkan öndeyilerden farklı değildir. Kimisine göre annelik kutsal bir vazife olduğu için kadın sadece ev içinde kalmalıyken; kimisine göre Allah tarafından kadın ve erkek eşit olmadığı için kadını devlet işlerine karıştırmak, dışarıda bir erkek gibi çalıştırıyor olmak başka bir anlamda Allah'ın emirlerine uymamak iken; kimisine göre de kadının zekâ ve iradesi erkten daha kıt olduğu için onları kamu işlerine dahil etmek devlet işlerinin bozulmasına sebep olacaktır. Kadının ev dışında çalışmasının sakıncaları da çoğunlukla aile yapısının bozulmasıyla ilişkilendirmiştir. Benzer bir söylem Arkın ve Su tarafından yazılan yurttaşlık bilgisi kitabında da vardır. Söz konusu ders kitabında Teşkilat-ı Esasiye kanunundan hareketle erkeklerde olduğu gibi kadınlara seçme hakkının verildiği ve yine aynı kanunla ilköğretimin kız ve erkek çocuklar için zorunlu olduğu ve bu anlamda da bir eşitliğin sağlandığı söylenmektedir.⁹¹ Ancak kadınların seçme hakkının olması aktif bir şekilde siyasi yaşama katıldıkları anlamına gelmemektedir. Şerbetçioğlu ve Tülin tarafından yazılan yurttaşlık bilgisi ders kitabındaysa cumhuriyetle beraber kadınlara seçme hakkı ve eşitliğin tanındığı şu ifadelerle açıklanmıştır:⁹²

90 Salmangil, *Yurttaşlık Bilgisi, Ortaokul-III*, 44-45.

91 Mefharet Arkın ve Mükerrrem Kâmil Su, *Yurttaşlık Bilgisi, Ortaokul-III*, (İstanbul: Bir Yayınevi, 1956), 50.

92 Şerbetçioğlu ve Tülin, *Yurttaşlık Bilgisi, Ortaokul-II*, 103.

Cumhuriyet’le beraber yüce milletimiz kültürel, hukuki, siyasi ve bütün içtimai alanlarda çeşitli inkılaplar yaratırken, Türk kadınına da layık olduğu mevki verdi. Onun siyasi ve içtimai haklarını tanıdı. Erkeklerle kadın arasında her yönden eşitliği kabul etti. Seçim konusunda değişiklik yaparak 1934 yılında kadınların da seçimlere iştirak ettirilmesi birbirini kovalayan inkılapların tabii bir neticesi oldu. Her türlü hak ve hürriyetine sahip bulunan Türk kadının bugünkü ileri durumuna birçok yabancı milletlere örnek olmaktadır. Nitekim medeniyet alanında ileri gitmiş bazı Avrupa Devletlerinde bile kadınlara yalnız seçme hakkı tanınmış fakat seçilme hakkı bizden çok daha sonra verilmiştir. Yurdumuzda mebus seçmek için 22, seçilmek için 30 yaş kabul edildiği halde bazı Avrupa devletlerinde başka türdür. Mesela Fransa ve İsveç’te her ikisi 25 yaş kabul edilmiştir.

Yukarıdaki açıklamada cumhuriyetle birlikte Türk kadınının her türlü hak ve hukuka sahip olduğu, hatta Avrupa devletlerinden önce Türk kadınlarının seçme ve seçilme hakkını elde ettiği vurgulanmıştır, ancak kadının toplumsal rollerine değinilmemiştir. Arat’a göre ise: “*Mustafa Kemal ve arkadaşları, Avrupa’da totaliter rejimlerin egemen olduğu, ataerkil ideolojinin binlerce yıllık etkisinin her alanda duyulduğu bir dönemde; ülke kadınlarının %90.02’sinin, ülke erkeklerinin de %70.07’sinin okur-yazar bile olmadığı o zor günlerde, dünya tarihinin eşi görülmemiş bir kültür devrimini başlatmışlardı. Kemalist ideoloji, her şeyden önce kız-çocuk/erkek-çocuk eşitliği imgesini yerleştirmeye; geçmişin cinsiyetçi-ayırıcı kültürel kalıplarını kırmaya çalışarak kadın-erkek eşitliğini sağlamayı, toplumu çağdaşlaştırmayı amaçlamıştı*”.⁹³ Arkın ve Su yurttaşlık bilgisi ders kitabının “demokrasi” ünitesinde toplumu anlatırken geçmiş dönemlere göndermelerde bulunulmuştur. Hunlar ve Göktürkler zamanında hakanların seçilirken kurultay denilen halk meclisi tarafından seçildiğini ve bu yönetim biçiminde Hakan’ın eşi olan hatunun devlet yönetiminde söz sahibi olduğu hatta devlete ilişkin önemli kararlar alınırken Hakan kadar yetki tanındığı söylenerek kadın ve erkeğin devlet işlerinde eşit haklara sahip olduğu vurgulanmıştır.⁹⁴

Göçmen ve Salmangil, incelenen ilkökul yurttaşlık bilgisi ders kitaplarında olduğu gibi vatandaşın devlete karşı vazifeleri arasında vergi vermek, seçimlere katılmak ve askerlik yapmayı saymışlardır. Ancak askerlik vazifesinin diğer vazifelere nazaran daha önemli olduğunu da özellikle belirtmişlerdir.⁹⁵ Benzer bir söyleme incelediğimiz diğer yurttaşlık bilgisi ders kitaplarında da rastlanılmaktadır. Örneğin Arkın ve Su tarafından yazılan yurttaşlık bilgisi ders kitabında da devlete karşı ödevlerimizden askerlik

93 Arat, *Feminizmin ABC’si*, 15.

94 Mefharet Arkın ve Mükerrrem Kâmil Su, *Yurttaşlık Bilgisi, Ortaokul-III*, (İstanbul: Bir Yayınevi, 1956), 8.

95 İbrahim Göçmen, *Yurttaşlık Bilgisi, Ortaokul-III*, (İstanbul: Gün Basımevi, 1953), 53; Salmangil, *Yurttaşlık Bilgisi, Ortaokul-III*, 42.

vazifesi başta olmak üzere açıklamalar yapılmıştır.⁹⁶ Bu nokta da Arsan ise askerlik vazifesinin önemini şu sözleriyle anlatmaktadır: “*Vatanımıza karşı borçlu bulunduğumuz vazifelerden biri ve en ehemmiyetlisi askerliktir. Çünkü hakimiyetimizi, üzerinde yaşadığımız vatan topraklarını herhangi bir tehlikeye karşı her zaman koruyabilmek ve gerektiği zaman bu uğurda canımızı bile seve seve vermek zorundayız. Yurtsuz bir devlet olmaz. Devleti olmayan bir millet de esir olur*”.⁹⁷ İncelenen kitaplarda toplumsal roller cinsiyetçi bir bakış açısıyla ayrılarak, erkeğin toplumdaki rollerinin kadınlara kıyasla daha fazla ve önemli olduğu her fırsatta söylenmiştir.

Sonuç

Toplumsal biçimlendirici unsuru olan eğitimle, egemen ideolojinin kendini meşrulaştırmasında aracı olarak kullandığı genelde okul, özeldeyse ders kitapları aracılığıyla “makbul ya da iyi yurttaşın” varoluşunun ve öz bilincinin istenilen doğrultuda dönüştürmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç bağlamında araştırmanın veri kaynağı kabul edilen Demokrat Parti yılları yurttaşlık bilgisi ders kitaplarında cinsiyetçi söylemlerin var olduğuna ulaşılmıştır. Öte yandan kültürel bir inşa süreci olarak toplumsal cinsiyet kavramının, biyolojik cinsiyetin, toplumsal roller bağlamında toplumsallaştırılması serüveni olduğu söylenebilir. İncelenen ders kitaplarında öğretilen ilk toplumsal rolün annelik ve babalık olduğu anlaşılmaktadır. Hatta kız ve erkek çocukları için biçilen toplumsal rollerin, doğrudan ve dolaylı anlatımlarla iyi anne ve iyi baba olmak için yapılması ve yapılmaması gereken ilkeler bağlamında şekillendirildiği görülmektedir. İki cinsiyet(kadın-erkek), iki rol (anne-baba) ve iki mekân (ev içi-ev dışı) insanoğlunu sarıp sarmalamıştır.

Demokrat Parti yılları yurttaşlık bilgisi ders kitaplarında kız çocuklarına eğitim aracılığıyla ev içindeki konforu, erkekler için nasıl daha iyi hale getirebilecekleri anlatılırken, erkek çocukları için ise dış mekânın sağladığı maddiyatın ev içinde nasıl maneviyata dönüştürülebileceği irdelenmiştir. Oysaki eğitimin bütünsel yapısı cinsiyet ayrımından soyutlanmalıdır. Eğitimin içeriğinde kız-erkek çocuk fark etmeksizin “iyi insanın” vurgulanması gerekirken, cinsiyetçi söylemlerle “iyi insan” fikri ötekileştirmektedir. Dış mekânda çalışan ya da yazarların anlatımıyla çalışmak zorunda kalan kadının iç mekândaki görevlerini yerine eksiksiz getirebilmesi için yine başka bir kadından yararlanabileceği söylenmektedir. Diğer yandan çocuğun aile içi eğitimi söz konusu olduğunda sorumluluğun öncelikle kadında olduğu açıkça belirtilmiştir.

96 Arkın ve Su, *Yurttaşlık Bilgisi, Ortaokul-III*, 34.

97 Arsan, *Yurttaşlık Bilgisi, Ortaokul- III*, 73.

Bu bağlamda 1950-1960 yılları arasında yazılan yurttaşlık bilgisi ders kitaplarında toplumsal cinsiyet bağlamında, toplumun kadına biçtiği annelik ve ev kadınlığı rolü ile erkeğe biçtiği babalık ve evin reisliği rolünün 9-10 yaşlarından itibaren çocuklara nasihat ve doktrinasyon (aşılama) yöntemleriyle öğretildiği anlaşılmaktadır. Özellikle şunu da belirtmek gerekir ki, incelenen ilkökul ve ortaokul yurttaşlık bilgisi ders kitaplarında toplumsal cinsiyete ilişkin açıklamaların “aile, iş bölümü, demokrasi” üniteleriyle sıklıkla belirginleştirildiği görülmektedir. Ancak ortaokul yurttaşlık bilgisi ders kitaplarında ilkökul yurttaşlık bilgisi ders kitaplarına nazaran cinsler arası eşitliğin daha yoğun işlendiği açığa çıkmaktadır. Eşitlik tartışmalarının merkezinde ise cumhuriyetin kazanımları ile Türk Medeni Kanunu’nun yarattığı fırsatlar vardır. Ancak iç mekân dış mekân geriliminde erkeğin belirgin güç olduğu açıktır.

1950-1960 yılları arası yurttaşlık bilgisi ders kitaplarında dikkat çeken bir başka bulguysa cumhuriyetle birlikte seçme ve seçilme hakkı elde eden Türk kadınının çağ yakaladıklarının belirtilmelidir. Öte yandan Demokrat Parti döneminin toplum üzerindeki etkilerinin incelenen ders kitaplarına yansıdığını söylemek olasıdır. Örneğin Türk ve Türklük kavramlarının bu dönem yazılan yurttaşlık bilgisi ders kitaplarında özellikle vurgulanarak, milli duyguları gelişkin, biz bilinciyle hareket edebilen ve toplumsal rollerini bilen bir nesil organizasyonunun merkeze alındığı anlaşılmaktadır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulardan bir tanesi de askerlik yapmanın yurttaşların devlete karşı vazifeleri arasında gösterilmiş olmasıdır. Ancak dişi/eril cinsiyet ayrımının diğer ucu olan kadınlar için erkeklerle eşit kabul edilmedikleri için askerlik görevini yapmamış olmamalarının vazifelerini eksik yaptıkları anlamına gelmediği söylenebilir mi? Tüm bu ve türetilebilecek sorular göstermektedir ki incelenen yurttaşlık bilgisi ders kitaplarında toplumun inşa ettiği roller cinsiyetçi bir söylemle kız ve erkek çocuklar için ayrı değerler şeklinde planlanmıştır. Toplumun ders kitapları aracılığıyla istenilen doğrultuda değiştirilmesi, dönüştürülmesi ve yeniden anlamlandırılmasında “kadın-erkek, anne-baba, ev içi-ev dışı” cinsiyet merkezli rollerden yararlandığı somutlaşmıştır. Demokrat Partili yıllarda yazılan yurttaşlık bilgisi ders kitaplarında, toplumsal cinsiyet ve rollerin, cumhuriyetin kazanımları bağlamında meşrulaştırıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

I. Resmi Yayınlar

Milli Eğitim Bakanlığı, *1948 İlkokul Programı*, İstanbul: MEB, 1949.

Türkiye Cumhuriyet'i Kültür Bakanlığı, 1936 İlkokul Programı, Ankara: Devlet Basımevi.

Türkiye Cumhuriyet'i Maarif Vekaleti, *İlk Mekteplerin Müfredat Programı*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1927.

II. Ders Kitapları

Anıl, Burhan ve Beğen, İbrahim, *Yurttaşlık Bilgisi, Ortaokul-I*. İstanbul: Anıl Yayıncılık, 1959.

Anıl, Burhan ve Beğen, İbrahim, *Yurttaşlık Bilgisi, Ortaokul-II*. İstanbul: Anıl Yayıncılık, 1959.

Arınç, Sabahattin, *İlkokullar İçin Yurttaşlık Bilgisi-IV*. İstanbul: Işıl Matbaası, 1954.

Arkın, Mefharet ve Su, Mükerrerem Kâmil, *Resimli Yurttaşlık Bilgisi, Ortaokul-I*. İstanbul: Bir Yayınevi, 1956.

Arkın, Mefharet ve Su, Mükerrerem Kâmil, *Yurttaşlık Bilgisi, Ortaokul-II*. İstanbul: Bir Yayınevi, 1956.

Arkın, Mefharet ve Su, Mükerrerem Kâmil, *Yurttaşlık Bilgisi, Ortaokul-III*. İstanbul: Bir Yayınevi, 1956.

Arsan, Fikriye Sunahi, *Yurttaşlık Bilgisi, Ortaokul-I*. İstanbul: İnkılap Kitapevi, 1957.

Arsan, Fikriye Sunahi, *Yurttaşlık Bilgisi, Ortaokul-II*. İstanbul: İnkılap Kitapevi, 1957.

Arsan, Fikriye Sunahi, *Yurttaşlık Bilgisi, Ortaokul-III*. İstanbul: İnkılap Yayınevi, 1958.

- Ermata, Bedia ve Ermata, Kemal, *Yurttaşlık Bilgisi Dersleri-V*, İstanbul: MEB, 1952.
- Göçmen, İbrahim, *Yurttaşlık Bilgisi, Ortaokul-III*, İstanbul: Gün Basımevi, 1953.
- İleri, İbrahim *Cumhuriyet Çocuklarına Yurttaşlık Bilgisi-V*, İstanbul: Çeltüt Yayınları, 1956.
- İleri, İbrahim, *Cumhuriyet Çocuklarına Yurttaşlık Bilgisi-IV*. İstanbul: Çeltüt Yayınları, 1956.
- Kenres, Salim Siret, *Yurttaşlık Bilgisi-IV*. İstanbul: İnkılap Kitapevi, 1955.
- Kenres, Salim Siret, *Yurttaşlık Bilgisi-V*. İstanbul: İnkılap Kitapevi, 19556
- Kurtuluş, Faruk ve Kurtuluş, Osman, *Yurttaşlık Bilgisi Dersleri-IV*. İstanbul Kanaat Yayınları, 1959.
- Kurtuluş, Faruk ve Kurtuluş, Osman, *Yurttaşlık Bilgisi Dersleri-V*. İstanbul: kanaat Yayınları, 1959,
- Salmangil, Ethem, *Yurttaşlık Bilgisi, Ortaokul-III*. İstanbul: MEB, 1953.
- Şerbetçioğlu, Fatma ve Tülin, Hayri, *Yurttaşlık Bilgisi-I. Öğretmen Okulları Kitapları*, İstanbul: MEB, 1953.
- Şerbetçioğlu, Fatma ve Tülin, Hayri, *Yurttaşlık Bilgisi-II, Öğretmen Okulları Kitapları*. İstanbul: MEB 1953.
- Taşkıran, Tezer, *Yurttaşlık Bilgisi, Ortaokul-II*. İstanbul: MEB, 1951.
- Taşkıran, Tezer, *Yurttaşlık Bilgisi, Ortaokul-III*. İstanbul: MEB, 1950.

III. Araştırma Eserler

- Ahmad, Feroz ve Ahmad, Bedia Turgay. *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*. İstanbul: Bilgi Yayınları, 1976.
- Ahmad, Feroz, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999.
- Ahmad, Feroz, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1976.
- Akagündüz, Ümüt, “II. Meşrutiyet Yıllarında Kadının Değişen Toplumsal Konumu (1908-1918)”, *Kadının Değişen Dünyası: Osmanlı Sosyal ve Kültürel Yaşamından İzler içinde*, 26-62. İstanbul: Kronik Kitap, 2021.
- Akal, Cemal Baki, *Siyasi İktidarın Cinsiyeti*. Ankara: İmge Kitapevi, 1994.

- Akşin, Sina, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi-II*. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 1997.
- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*. İstanbul: İstanbul Kültür Yayınları, 1997.
- Arat, Nejla, *Feminizmin ABC'si*. İstanbul: Say Yayınları, 2022.
- Başaran, Mehmet, *Özgürleşme Eylemi Köy Enstitüleri*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1999.
- Başgöz, İlhan, *Türkiye'de Eğitim Çıkmazı ve Eğitim*. İstanbul: Pan Yayıncılık, 2005.
- Binbaşıoğlu, Cavit, *Öğretmen Yetiştirme Açısından Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi Üzerine Bir Değerlendirme*. İstanbul: MEB Yayınları, 1995.
- Butler, Judith, *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Alt Üst Edilmesi*, çeviren Başak Ertür, İstanbul: Metis Yayınları, 2005.
- Büyükdüvenci, Sabri, *Eğitim Felsefesine Giriş: İzm'lerde Eğitim*. Ankara: Fol Yayınlar, 2019
- Ceyhan, Erdal, *Türk Eğitim Tarihi Kronolojisi (1299-1997)*. Edirne: Ulusal Bellek Yayınları, 2004.
- Çayır, Kenan, *Biz Kimiz? Ders Kitaplarında Kimlik, Yurttaşlık, Haklar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2014.
- Cicioğlu, Hasan, *Türkiye Cumhuriyet'in de İlk ve Ortaöğretim*. Ankara: DTCF Yayınları, 1982.
- Doğan, Nuri, *Ders Kitapları ve Sosyalleşme (1876-1918)*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1994
- Eroğlu, Cem, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1970.
- Gürüz, Kemal, *21. Yüzyılın Başında Türk Milli Eğitim Sistemi: Tarihsel Perspektif, Uluslararası Karşılaştırmalar, Temel Sorunlar ve Çözüm, Önerileri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008
- Hooks, Bell, *Feminizm Herkes İçindir*, çeviren Ece Aydın ve Berna Kurt, İstanbul: Çitlembik Yayınları, 2002.
- Keyder, Çağlar, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. 21. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Koçer, Hasan Ali, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu*. Ankara: Uzman Yayınları, 1982.

- Pingel, Falk, *Ders Kitaplarını Araştırma ve Düzeltme Rehberi (UNESCO)*, çeviren Nurettin Elhüseyni, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2004.
- Sancar, Serpil, *Erkeklik: İmkânsız İktidar (Ailede, Piyasada ve sokakta Erkekler)*. İstanbul: Metis Yayınları, 2009.
- Üstel, Füsun, *Makbul Vatandaş'ın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Vatandaşlık Eğitimi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Yerasimos, Stefanos, *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye: I. Dünya Savaşı'ndan 1971'e*. İstanbul: Belge Yayınları 2005.
- Yinilmez Akagündüz, Seval, *Ahlaklı Yurttaş*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 2017.
- Zürcher, Eric Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.

IV. Makaleler

- Ahmad, Feroz. "Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi Siyasal Gelişmeleri." *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 7: 1992-1998. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.
- Akagündüz, Ümüt, "Yeni Ufuklar Dergisinde Batılılaşma ve Aydın Tartışması (1952-1976)." *Folklor/Edebiyat Dergisi* 16, 64 (2010): 65-87.
- Akagündüz, Ümüt, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Siyasi Atmosfer ve Dönem Dergilerinde Kadın Düşüncesi (1923-1925)." *Fe Dergi* 7, 2 (2015):1-20.
- Alabaş, Ramazan, "2018 Öğretim Programlarında Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Yeri." 2. *Uluslararası Kadın Kongresi*, İzmir: 4-5 Ekim 2018.
- Aslan, Erdal, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlkokullarda İzlediği İlköğretim Programı: 1924 İlk Mektepler Müfredat Programı." *İlköğretim Online* 10, 2 (2011): 717-734.
- Baykal, Ali. "Türkiye'de Okutulan İlköğretim ve Lise Ders Kitaplarında Sayısal Veriler." *İnsan Hakları Eğitimi ve Ders Kitabı Araştırmaları Uluslararası Sempozyumu*, 35-69. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2004.
- Cerrah, Lokman. "Toplumsal Cinsiyet Algısı ve Din." *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*. Editör Lokman Cerrah, 83-109. Ankara: Gazi Kitabevi, 2021.

- Esen, Yasemin. “Okul Bilgisi ve Ders Kitapları.” *Ders Kitaplarında İnsan Hakları: İnsan Haklarına Duyarlı Ders Kitapları*. Editör M. T. Bağlı ve Y. Esen, 5-19. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2003.
- Gök, Fatma. “Kadın Bakış Açısından 1980’ler Türkiye’sinde Kadınlar.” *Türkiye’de Eğitim ve Kadınlar*, Editör Şirin Tekeli, 165-215. İstanbul: İletişim Yayınları, 1990.
- Gül, Osman Kubilay. “Maarif Kongresi, Heyet-i İlmiyeler ve Uluslararası Ortaöğretim Öğretmenleri Kongresi Üzerine Bir Değerlendirme.” *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi* 10, 19 (2018): 509-523.
- İnan, Mehmet Rauf. “Atatürk’ün Eğitimci Kişiliği”, *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*. 1-26. İstanbul: MEB, 1983.
- Kaldık, Behçet. “Sosyal Hareketlerin Yörüngesindeki Bir Aktivizm Olarak Kadın Hareketleri ve Toplumsal Cinsiyet Meselesi.” *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*. Editör Lokman Cerrah, 29-51. Ankara: Gazi Kitabevi, 2021.
- Kaptan İzmir, Esra ve Alabaş, Ramazan. “Kadınların Eğitim Haklarını Kazanma Mücadelesinin Tarihsel İzlerini Sürmek: Kanıt Temelli Çalışma Yaprakları Geliştirme.” *Kadın Tarihi Nasıl Öğretilir*. Editör Gülçin Dilek, 33-73. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 2022.
- Scott, Joan W. “Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz”, *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, çeviren Derya Demirler ve Fahriye Dinçer, 2010: 115-138.
- Şahin, Mustafa, “Cumhuriyet’in Kuruluşundan Günümüze Türkiye’de Hayat Bilgisi Dersi Programlarının Gelişimi.” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2, 8 (2009): 406-410.
- Şahin, Mustafa, Yılmaz, Uğur, Kaya, Ebru ve Taşdelen, Arzum, “Türk Yavrularına Yurt Bilgisi” Kitabında Kadın.” *International Journal of Human Sciences* 19, 4 (2022): 657-668.
- Tunçay, Mete. “Siyasal Gelişmenin Evreleri.” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 7: 1967-1900. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.
- Turan, R. “Eğitim ve Öğretimdeki Gelişmeler: Yeni Devlet, Yeni Eğitim.” *Türkiye Cumhuriyet Tarihi-II*, 99-139. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2004.
- Umar, Esra Karakuş. “Toplumsal Cinsiyeti Anlamak.” *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*. Editör Lokman Cerrah, 1-16. Ankara: Gazi Kitabevi, 2021.

Extended Abstract

In schools, which are considered institutions specialized in socialization and whose primary function is to use the ideology of the ruling class most effectively, they aim to transform society in the desired direction. However, it is questioned whether education shapes society or social structure in the context of the dominant ideology's workforce, women, men, children, the elderly, young people, etc., and whether it wants to transform the division of labor into economic contribution around gender discourses based on classifications. The need for a workforce through education binds individuals to positions of the social division of labor. In other words, the gendered division of labor is reorganized through education, while schools are legitimized on a micro-scale through textbooks. The concepts of society, gender and gender that make up the concept of gender may differ in the context in which they are used. That is, while the concept of gender corresponds to the characteristics of individuals being feminine or masculine in a biological context, gender is evaluated together with the roles and values related to femininity or masculinity imposed on individuals by society in the socialization process. In another sense, the concept of gender is fused with a process of cultural construction as a burden of roles on one's biological makeup, in line with heterosexual norms and interests. This research is qualitative research. In this study, which was carried out in the form of a general survey model, the curriculum and textbooks were accepted as historical data sources. Civics textbooks and other data sources written between 1950 and 1960 were identified by scanning catalogues in libraries, citizenship textbooks were examined, and a sample suitable for the scope of the research was created. Since the study period is extended, many textbooks have been written during this period. Therefore, the way of "taking examples from textbooks in which the universe was created" was made. The publication dates of the textbooks and the age group in which they were written were considered. The textbooks sampled in the application part of this study were examined using the document analysis method.

The problem of this study is the data on gender in civics textbooks written during the Democratic Party period (1950-1960). To examine this main problem, the study sought answers to the following sub-problems:
-Values intended to be taught to students in textbooks? -Are gender stereotypes

among them? - Are there good” values for girls and men? -Are there any duties and responsibilities that only girls or only boys should do? -Does gender discrimination have any importance in changing, transforming and re-interpreting society in the desired direction? -Or are there universal values among the well-regarded values, attitudes and behaviors in question? -Why are these values universal? The study aims to examine the concept of gender from a philosophical perspective based on these sub-problems based on the civics textbooks written during the Democratic Party period in Türkiye and to determine how gender is reflected in the textbooks specific to the civics course. It is essential to include information about the edition of the textbooks examined in this study to provide literature to subsequent researchers who plan to study textbooks and gender issues. On the other hand, classifying the textbooks examined in this study as primary and secondary school will reveal the similarities and differences between the books reviewed and will enable the determination of gender history in Türkiye based on the textbooks.

In the primary school civics textbooks examined, explanations about gender are generally shaped around the family unit. In the context of gender, it is understood that the role of motherhood and housewife assigned to women by society and the paternity status and head of household assigned to men until the age of 9-10 are to be taught to children through warning and indoctrination (vaccination) methods. Gender is also a process that is constructed by society over time. In this sense, it is understood that the first roles taught to the child by society are mother and father. Another striking point in the primary school books examined is that the social role of the girl child is described as “a knowledgeable mother and a good housewife”. Motherhood is the most significant social role of women. On the other hand, in the secondary school civics textbooks examined, explanations about gender were evaluated within the units of “family, equality, duties, democracy”. For example, with the Republic, it was emphasized that Turkish women had all kinds of rights and laws, and even before the European states, Turkish women gained the right to vote and be elected, but it was stated in the textbooks that the role of women in society did not change despite all these rights. In all the textbooks examined, the units are coded based on the roles given to men and women by society. As a result, in the books examined, social roles were separated from a sexist point of view, and it was expressed at every opportunity that men’s roles in society were more and more important than women’s.